"Український фантастичний оглядач" (УФО) — часопис, у якому друкуються матеріали про минуле й сучасне української фантастики, основні тенденції її розвитку, особливості жанру. Журнал знайомить своїх читачів із новими творами молодих і немолодих письменників-фантастів і рецензіями на них, найкращими презентаціями, фестивалями, конкурсами у світі української фантастики. Переконані, що часопис може стати надійним помічником усім, хто забезпечує якісну роботу факультативного курсу "Українська фантастична проза" в навчально-виховному процесі старшої школи.

Українська (та не зовсім) альтернатива

Радій Радутний,
головний редактор часопису
"Український фантастичний оглядач"

Якщо фантастика вже міцно завоювала тверду позицію поміж інших жанрів, то до хитрого жанру історичної альтернативи багато читачів досі ставляться з недовірою. Їх можна зрозуміти: реалізм є реалізм, все чого не може бути, тому не бути не може — автори-реалісти відкидають. Казки та містика теж мають свої екологічні ніші — перше для дітей (у тому числі дорослих), які непевно відчувають кордони реального світу й вигадки; друге — для тих, хто не бажає миритися зі згаданими кордонами. Десь поруч знаходиться фантастика — це, так би мовити, синтез жанрів, духовна їжа для читачів-реалістів, що не вірять у містику, але водночас не хочуть вірити і в кордони. З цього ряду трохи вибивається фентезі. На мою думку, цей жанр зовсім даремно поєднують із фантастикою. Фентезі — це не розсування кордонів, це, скоріш, навпаки — ескапізм для тих, кому й цей світ завеликий. Звичайно, легко втекти подумки від роботи, економіки та політики у світ лицарів та мечів — там все ясніше й простіше, але це саме втеча.

А от історична альтернатива — це література, так би мовити, на межі, якраз поміж історичним реалізмом та фантастикою. Межа ця розмита, не завжди можна вловити, де автор ще дотримується якихось історичних деталей, а де вже й перейшов на відверту фантазію. Здавалося б — куди простіше, однак є нюанси. Скажімо, опис Святослава у відомому романі Скляренка списано з більш-менш історичних джерел, а зовнішність ключниці Малуші — явна вигадка. То що, вважаємо шановного Семена Дмитровича "альтернативником"? У жодному разі!

Більшість авторів історичних романів намагаються дотримуватися історичної ж правди — принаймні у тому вигляді, у якому вона дісталася наших часів. Фантазують вони у дрібницях — як, скажімо, та ж зовнішність ключниці, або конкретні діалоги поміж історичними персонажами. Будь-яка неточність викликає щире (й справедливе) обурення читачів — "не так все було!".

І справді. Якщо роман історичний — то хай таким і буде.

Але ж скажіть, шановні читачі (або й письменники, якщо раптом такі присутні), — чи не кортіло вам хоча трохи виправити історію? Чи не хотілося попередити Святослава, що не треба зупинятися на островах; або натякнути Хмельницькому про деякі стратегічні аспекти тимчасового військового союзу; або гукнути Миколі Джері, щоб він тікав в інший бік, а чи, кінець кінцем, попередити бійців хоч Ковпака, хоч Бандери про те, де чекатиме засідка?

Якщо не кортіло — далі можете не читати, вам буде нецікаво. Усіх же допитливих запрошую до короткої екскурсії по українській альтернативно-історичній літературі. На жаль, справа ця серед українських письменників не користується широкою популярністю. Важко сказати — чому. Можливо, тому, що коло українських читачів все-таки менше за коло англо- або російськомовних, відповідно, й коло любителів "альтернативки" не дуже широке, а хто ж захоче стати письменником для вузького кола? Лише такий самий аматор цього напрямку. Однак — є, є такі.

Основне, чим відрізняється альтернатива від класичного історичного роману, є, на мою думку, так звані точки розгалуження історії. Ключові моменти, після яких історія, власне, й пішла таким чином, яким пішла. Це можуть бути непримітні з першого погляду вчинки або події, а можуть бути й величезні, масштабні. Однозначного зв'язку поміж масштабами події та розміром історичних змін немає. Скажімо, що вплине на історію більше — смерть дитини у бідняцькій сім'ї або програна велика битва? "Звичайно, битва!" — скаже новачок у цій справі, й буде здивований вже наступним запитанням:

— А що, як дитина — скажімо, дівчинка Марія з єврейського поселення на Близькому Сході, а битва — епізод якоїсь з пунічних війн (про які не всі згадають, що воно взагалі за війни такі)?

Ото ж бо. У відомого фантаста Азімова для зміни історичних ліній використовувалися суті дрібниці — там переставили коробку з місця на місце, там влаштував комусь запізнення на кілька хвилин — і все, розвиток людства мінявся кардинально.

Але не будемо замахуватися на все людство, повернемося до рідних теренів.

Автор довго вагався, у якому порядку розташувати огляд — чи то за якістю твору, чи за актуальністю, чи за знаменністю ключової події для історичного процесу, однак вибрати так і не зміг. Актуальність — поняття скороминуще, й хто знає, що ми вважатимемо актуальним вже через рік. Знаменність — так само. Я з деяким подивом спостерігаю молодих людей, для яких, наприклад, державність та незалежність — це такі самі природні й неминучі речі, як, наприклад, Сонце і небо. Це "само собою", а от перемога когось-там на якомусь-там-баченні — оце діло!

Якість тексту, його літературна цінність — так само річ дуже суб'єктивна, особливо враховуючи, що в огляд потраплять твори не лише українською, але й російською мовою. Боюсь, що несвідомо я все-таки надаватиму перевагу "рідніше".

Отже, не знайшовши консенсусу із самим собою, автор вирішив розглянути твори у хронологічному порядку — хронологічному не за часом, у якому проходить дія твору, а за моментом розвороту історії. Від часів дії цей

момент може бути віддалений досить на значну дистанцію; десять, двадцять або й дев'яносто років для альтернативника — це тьху! Або й навпаки. Є любителі змінювати таким момент, після якого історія негайно міняє курс.

Про дев'яносто років, як ви, мабуть, вже здогадалися, автор згадав не просто так, а обережно підводячи читача, який все ще не позіхає, до першого з творів:

І. Голик, П. Станіславський

"Йшов четвертий день війни" та ще кілька повістей з цієї ж серії.

Ключовий момент віддалений якраз на згадані вже дев'яносто з копійками років. За припущенням авторів, гетьман Скоропадський утримав владу, якось домовився з німцями, а чи якось зміг переконати, що на них вдома чекають... так чи сяк, але втримався, відбив зазіхання корпусу Муравйова та інших інтервентів, й протягом двадцяти років на нинішній території України існувала, власне кажучи, теж Україна — але ще не русифікована, єдина, міцна у економічному та військовому аспектах держава.

Для обгрунтування цієї тези автор підкидає могутній чинник — зовнішню загрозу, й неважко здогадатися, з якого боку. Трохи зменшений, але також комуністичний, індустріалізований, агресивний Союз Радянських Соціалістичних Республік нависає з північного сходу, озброюється, готується до визвольного походу на капіталістів усього світу й встановлення комуністичного ладу... ясна річ, з російської у якості мови міжнаціонального спілкування.

(Я от думаю... якби не було тієї русифікації — то, може б, і грець би з ним, хай би був напівкомуністичний Союз? Приблизно такий, як змальована талановитим росіянином країна Ордусь, де центр шанобливо ставиться до національних звичаїв, мов та менталітету... ех, геть пусті мрії!)

І, так само, як у реальній історії, на початку сорокових років визвольний похід все-таки починається.

Не буду зупинятися докладно на військових аспектах твору — скажімо так, вони розглянуті надзвичайно докладно, але можуть бути не дуже цікавими для пересічного читача. Не без недоліків — автор чомусь абсолютно не розкрив тему оперативно-тактичних ракет (у реальній історії на той час німці проектували Фау-2, а українці Корольов та Кондратюк працювали відомо де... боюсь навіть уявити, що б вони встигли напрацювати на волі, та ще й мотивовані). Дещо схематично змальовані радянські окупанти — симпатії автора явно не на їхньому боці, але все одно, ворога краще окреслити детальніше, й не варто робити його нікчемою — перемога над сильним, розумним ворогом почесніша!

Деякої критики заслуговує мова твору, засмічена русизмами, особливо серед технічних термінів.

Бажаючих ознайомитися з твором докладніше відсилаю до статті "Українська (майже не)фантастична альтернатива", опублікованої у № 3-2010 журналу "Український фантастичний оглядач" або безпосередньо до першоджерела, яке можна знайти, наприклад, за адресою: http://vijsko.milua.org/alt_4_den.htm

Слід зазначити, Пилип Станіславський позитивно відреагував на критику й запевнив, що зараз працює над помилками та над продовженням. Хто як, а я бажаю авторам успіхів та чекаю з нетерпінням.

Наступний пункт огляду написано російською, та ще й на перший погляд мало пов'язаний з Україною. Але оскільки (пробачте, змушений трохи забігти вперед) військові дії провадяться на території України, то, гадаю, нашим читачам буде цікаво взнати, чого вони уникнули.

О.Чигиринська

"Ваше благородие".

По-перше, це так званий фанфік — твір, написаний як продовження іншого, як правило, більш відомого. У нашому випадку рекламувати твір-першоджерело немає сенсу, він більше, аніж просто відомий. Мова про "Остров Крым" В.Аксенова. Не припускаючи думки, ніби хтось з читачів цієї статті його не читав, про всяк випадок нагадую, про що мова. Ключовий момент — взяття Криму військами Червоної Армії. Точніше, у згаданому тексті — невзяття, завдяки самовправним діям "англійського лейтенантика-артилериста".

І що в результаті? В результаті — так само, під боком Радянського Союзу утворився острівець капіталізму — Крим. З армією, флотом, авіацією, спецслужбами... та п'ятою колоною з тамтешніх дисидентів. Ви будете сміятися, але вони вимагають приєднання до СРСР... й таки домагаються успіху. Одразу після референдуму СРСР за звичкою вводить у вже не незалежний Крим танки, і...

На цьому роман Аксенова кінчається, й за перо береться О.Чигиринська.

Одразу кажу — знавці військової справи, читаючи, будуть посміхатися. Є помилки, є. Не суцільні, як, скажімо, у Латиніної або Семенової, але досить, таки є. Що ж, дамі можна пробачити. Натомість добряче розкрито теми військової логістики, зв'язк, забезпечення — чому радянські генерали та письменники традиційно не приділяли уваги. Наші теперішні генерали, боюсь, також цим грішать, але, на щастя, нагоди перевірити у нашої країни ще не було.

Але давайте про хороше. Якщо вищезазначені повісті — скоріш напівдокументальні (якщо доречне це слово до заздалегідь недокументального жанру), то роман Чигиринської — це таки роман. Там є і кров, і любов, й усі інші атрибути, необхідні для втримання за книжкою читача. Хіба що, може, крові занадто — але не певен, що варто зображувати війну барвистими фарбами. Хай знають читачі, навіть юні, що в основному війна має колір червоний та чорний — кров та багно, полите тією ж кров'ю.

Посередині між ключовим моментом повороту історії та описаними часами примостилась альтернативка від **Кожелянка**. Певен, що кожен другий читач цієї статті вже гукнув **"Дефіляда в Москві!"**, а кожен третій також гукнув, але вже обурено: "То яка ж це альтернативка? В ній історичності, ну, може, відсоток!"

Згоден. Історичність у "Дефіляді" — лише інструмент, лише початок, від якого автор недбало відштовхується. А далі починається містерія, фантасмагорія, трагікомедія й чи то водевіль, чи то карнавал... ну, коротше кажучи, Кожелянко. Коли читаєш — то сміх душить горло, то сльози виступають на очах, і не від реготу. Переповісти це, передавши стиль, неможливо, принаймні я не берусь, краще все-таки прочитати.

Якщо ж коротко — то у Другій світовій перемогла Німеччина з союзниками, серед яких є й Українська Держава, а кульмінацією твору є парад німців та союзників на Червоній площі. Старанна підготовка, шикування, муштра... і справжня комедія, на яку все обернулося.

Читайте. Дуже рекомендую.

На жаль, історичні моменти окреслені схематично, й, на мою думку, служать лише тлом, на якому іронічний Кожелянко ліпить карикатури персонажів.

Якщо хтось налаштувався на легковажний лад або вирішив, що альтернативка — це в основному "гиги" та "гага", то зараз я декого приголомшлю.

Ще один роман, дія якого відбувається майже у наші часи, — похмура готика. Похмура за стилем, за сюжетом, за вибраним ключовим моментом, за наслідками.

Похмура навіть тим, що надто реальна, й фантастики в ній — ані граминочки, а от розрізане навпіл місто — ми таке бачили, стіну бачили, колючий дріт, кулемети на вежах.

О.Ірванець
"Рівне/Ровно."

Як бачите, про суть твору можна здогадатися вже з назви, але це не той випадок, коли можна лаяти автора за підказку. Такі самі підказки й навіть лекції про те, чому і як сталося те, що сталося, автор щедро розкидає вже на початку. Детективісти його б заклювали… але дух цього твору не в карколомних звивах сюжету або несподіваній розв'язці. Похмура альтернатива російсько-комуністичної половини міста служить пересторогою нам, читачам та політикам. Навіть якщо останні й не читали роману, то відгуків у ЗМІ вони не могли не чути.

Талановитий роман, дуже рекомендую, але розраховуйте читання так, щоб не зіпсувати собі вечір опісля прочитання — бо настрій буде зіпсовано точно!

Єдине, що втішає — як падають стіни, ми також бачили.

А якщо раптом хтось захоче зіпсувати настрій безпосередньо зараз — читайте про наступний зразок "української" "літератури".

Сподіваюсь, ви звернули увагу на лапки?

"Української" в лапках, тому що насправді ця книга антиукраїнська. Щодо "літератури"… хотів-був вже написати, що й літературою це вважати не можна, однак, мабуть, таки помиляюсь. Раз надруковано — значить, хтось вважає літературою. Зустрічайте гостя з Луганщини:

Глєб Бобров
"Эпоха мертворожденных"

І знаєте, хто ці мертвонароджені? Ми з вами. Усі, хто *"жили в Стране, и, вдруг, попали на задворки цивилизации. В государство второго сорта…"*. Саме так, і "Страна" з великої літери.

Ну що тут сказати? На жаль, термін "журналіст" все частіше й частіше поступається терміну "журналамер". Якщо раптом хтось не знає, що таке ламер, то спитайте в дітей, вони радісно пояснять. Нічого нецензурного, але лайка. Це я до того, що в "Епосі" перебрехано абсолютно все. Автор старанно уникає детальних описів техніки та обладнання, але там, де без цього не обійтись, — краще не читати. Кілька старих армійських байок переказані абсолютно бездумно, навіть без спроби замислитись над тим, що такого бути не могло. Тому всі технічні та історичні аспекти обійдемо, вони навіть лайки не варті.

Хвалити або лаяти художність роману теж нема сенсу — написано кострубато, незграбними реченнями, і мало не в кожному навіщось по одному або й більше тире. Знайомий психолог посміявся й сказав, що це може бути ознака компенсації довжини… ну, ви здогадалися.

Так само не варто детально розглядати сюжет — він примітивний. Війна "фашистського" заходу України проти "антифашистського" сходу. В чому фашизм одних і антифашизм інших — невідомо.

Ясна річ, українці — поголовно дурні, підлі, жорстокі, боягузливі… ну, багато ще які, і все у такому ж стилі. Їхні супротивники, відповідно, навпаки. Людям старшого віку знайома така література — у двадцятих роках було досить багато таких романів. Там, щоправда, ворогами були американці, німці та японці, а перемагав їх радянський народ (причому в деяких текстах — нашвидкуруч, без найменшого напруження), але яка різниця? Все інше таке самісіньке, лише антураж трохи змінився. Писали таке Шагінян, Шпанов, Павленко… пам'ятаєте таких? Навряд чи. Певен, що така сама доля чекає й на творіння товариша Боброва.

А от наступний автор мене, чесно кажучи, здивував. Я та й досить багато читачів вважали його розумнішим. Й талановитішим. Тому, коли було запущено чутку, що злісна та всюдисуща СБУ заборонила поширення роману на території України, був дуже здивований — нащо такий дурнуватий піар, книжки донеччанина **Ф.Березіна** й так непогано продаються?

Прочитавши **"Война 2010: Украинский фронт"** — зрозумів.

Не полінувавшись, пішов навіть до крамниці, запитав. Відповіли, що й справді нема, але на замовлення — будь ласка. Просто завезли кілька екземплярів, а вони два місяці продавались.

На жаль, книжка й справді провальна. Нудна. Позиціонувалась більше як альтернативна історія, а не фантастика, але сюжет фантастичний — на Україну напала Туреччина. З метою а) пограбувати прибережні міста (особливо заводи), б) захопити в полон й вивезти за море українських дівчат — достоту як у старі часи.

Ех, товариш Березін… Старі часи скінчилися більше трьохсот років тому. Зараз полювати на ясак — це те саме, що наступати фалангами.

Сюжет примітивно-лінійний і передбачуваний на 99 відсотків. Непогано, професійно навіть змальовані бо-йові дії зенітників, але це єдина перевага роману. Ну, може ще стиль не такий жахливий, як у попереднього автора, Березін все-таки професіонал.

Але все одно "Украинский фронт" — як той меч Карла Великого з відомого анекдоту — довгий та плаский.

З етичної ж точки зору роман являє собою незграбну й підлу спробу "перевести стрілки" — автор наче гукає: "наші вороги не там, а он там, за морем!". Що ж, має право так думати й навіть так гукати. Але навряд чи розумні люди йому повірять.

Втім, що це ми про погане, давайте завершимо статтю чимось хорошим.

На відомому конкурсі фантастичного оповідання "Зоряна фортеця" мало не сенсацією прозвучав твір **І.Сіліври "Фокусник"**. Автор змалював регіон, який чомусь обійшли інші "альтернативники", — Харківщину. Текст вийшов цікавий та веселий, але при цьому старанно пропрацьований на рівні найменших дрібниць. Точка повороту історії знаходиться… ба, ні, так одразу й не визначиш. Але світ змінено докорінно — електрика в ньому використовується лише для розваги у балаганах.

Сюжет закручений, з елементами детективу та шпигунського роману, так що переповідати не буду, а прочитати оповідання можна буде у четвертому номері "Українського Фантастичного Оглядача" за 2010 рік.

Не певен, але припускаю, що можна вважати трохи "альтернативкою" свіжий роман **Т.Литовченка "Орлі, син Орлика"**. З першого погляду це така собі пригодницька версія цілком історичних подій, але якщо придивитися… наприклад, зустріч персонажа з маркізою де'Помпадур відбулася за рік до того як. Знаючи наших козаків, цілком можна припустити, що безслідно вона не пройшла, як не пройшов для Дідони візит Енея, хоча, може, й не з такими, наслідками. Але можливі зміни в історії Франції не зацікавили шановного автора, й тему розвинуто не було. Можливо, це захоче зробити хтось із читачів, як зробила О.Чигиринська, прочитавши Аксенова?

Втім, навіщо обмежувати себе фанфіками? Певен, що склавши якесь уявлення про цей надзвичайно цікавий жанр, багато хто з читачів цієї статті спробує також створити якусь іншу історію. Варто лише зручно всістися, покласти на коліна ноутбук або навіть зошит та олівець, приплющити очі, й спитати себе: